

איך מדינות מתות

לינדה קינסטלר

במבט היסטורי, מוות של מדינות הוא תופעה שכיחה למדי. כשליש מתוך 207 המדינות שהתקיימו בשנת 1816 מתו במהלך מאתיים השנים הבאות. הקיסרות האוסטרו-הונגרית, ברית המועצות, הרפובליקה של קטנגה – מדינות יורדות מעל במת ההיסטוריה בדרכים שונות, מרביתן במוות אלים עקב כיבוש חיצוני, מהפכה, מלחמת אזרחים או הפיכה. לאחר מלחמת העולם השנייה נקבעה נורמה השוללת מלחמות כיבוש, אבל כעבור כמה עשורים של הפוגה נראה שהתופעה הזאת חוזרת

ינואר 2026

שנות השלושים והארבעים למאה הקודמת, בעשורים האחרונים בחייו, ניסה המטאורולוג והפיזיקאי הבריטי לואיס פריי ריצ'רדסון לגבש שורת נוסחאות שיוכלו לשמש לחיזוי הסיכויים לפריצת מלחמה. הוא כבר עשה לעצמו שם בתחום חיזוי מזג האוויר כאשר קבע את המודלים החישוביים הראשונים לצפיית מערבולות אטמוספירות. ריצ'רדסון, שהיה קווייקר ופציפיסט מושבע – הוא פרש מן השירות המטאורולוגי בשנת 1920, כאשר השירות סופח למשרד האוויריה הבריטי – חשב שאם יפתח תיאוריה מדעית בנוגע למלחמות, יוכל לתרום למניעתן. לשם כך היה עליו להגדיר את יחידת המחקר הבסיסית שלו. מלחמות נטות לפרוץ בתוך מדינות, ביניהן או נגדן; אבל מהי מדינה?

חוקרים התקשו להסכים ביניהם על הגדרה יחידה. בשנת 1919 טען מקס ובר שהמדינה היא ישות המחזיקה ב"מונופול על השימוש הלגיטימי באלימות פיזית". שנים אחדות אחריו כתב המשפטן האוסטרי הנס קלזן שבתחום היחסים החברתיים, המדינה נתפסת כישות כמו־אלוהית – היא מעניקה סדר לעולם ומספקת לבני האדם סמכות נעלה יותר לפחד מפניה ולשרתה. בשנת 1933 התכנסו עשרים אומות מצפונה ומדרומה של יבשת אמריקה באורוגוואי כדי לחתום על אמנת מונטווידאו, שקבעה את ההגדרה המשפטית של מדינה: "אישיות בתחום המשפט הבינלאומי" ("a person of international law") שיש לה אוכלוסייה, שטח וממשל קבועים משלה, וכן יכולת לנהל יחסים עם מדינות אחרות.

ריצ'רדסון ערך רשימה של אומות שנלחמו זו בזו בין השנים 1820 ו־1945, ומייד נתקל בשאלות עקרוניות לגבי ההתפתחות והזהות של מדינות. האם גרמניה ירשה את פרוסיה? האם רוסיה של 1823 הייתה ישות שונה לגמרי מרוסיה של 1923? האם האומות הרבות שיצאו לעצמאות במהלך 125 השנים הללו היו

מדינות חדשות או מדינות ישנות? תהיה אשר תהיה ההגדרה, ריצ'רדסון טען שלפחות באירופה, נראה ש"מאז ימי הביניים [המדינות] נעשו גדולות יותר ומספרן פחת". המחקר שלו, שהתפרסם אחרי מותו תחת הכותרת "נתוני התנגשויות קטלניות" (*Statistics of Deadly Quarrels*, 1960), הראה ש"תוקפנות" הייתה היבט כמעט אוניברסלי במערכת הבינלאומית - שוודיה הייתה האומה היחידה שלא הייתה מעורבת במלחמה בתקופה זו - ושמדינות בעלות גבולות מעטים יותר יצאו למלחמה לעיתים רחוקות יותר. כפי שסיכם זאת אחד המבקרים, ממצאיו של ריצ'רדסון העלו ש"אומות מתנגשות זו בזו באותה רמת תכנון או חוקיות של מולקולות גז שחומם יתר על המידה". בהיעדר ריסון מצד "ממשל עולמי" כלשהו, הן ימשיכו להתנגש.

כיום מיוחסת לריצ'רדסון אחת הרשימות הרשמיות הראשונות של מדינות לאום מודרניות, וגישתו הסטטיסטית לחקר המלחמה העניקה השראה לדורות של מדעני מדינה. ב־1963 יצרו ממשיכי דרכו בתחום את פרויקט "הקורלטים של המלחמה" (COW), הניסיון המחקרי הוותיק ביותר לאסוף נתונים כמותניים על תכיפותן של מלחמות ועל עמידותם של גבולות, שטחים ואומות. באחד ממערכי הנתונים של הפרויקט, שהתחקה אחר לידתן ומותן של מדינות בין השנים 1816 ו־2016, מופיעות הממלכות הנעלמות של בוואריה, וירטמברג ובאדן - שהסתלקו עם לידתה של גרמניה המודרנית - לצידן של אוסטריה־הונגריה, יוגוסלביה, דרום וייטנאם והרפובליקה הדמוקרטית העממית של תימן. מדינות שנעלמו ואז קמו לתחייה מופיעות פעמיים: הרפובליקה הדומיניקנית, למשל, שמתה תחת כיבוש אמריקאי בין השנים 1916 ו־1924, זוכה לשתי רשומות (אין שם אזכור לכיבוש האמריקאי השני, שנמשך מ־1965 ועד 1966), וכמוה כל המדינות שנפלו לידי הגרמנים במלחמת העולם השנייה. מקריאה במערך נתונים כזה אפשר לקבל את הרושם שבמהלך המלחמה המדינות הללו פשוט נפלו מהמפה, יחד עם אזרחיהן ושטחיהן. בעגה של אנשי מדע המדינה, הן "עזבו את המערכת הבינלאומית", משל יצאו להפסקה מאחורי הקלעים. מערך נתונים חדש יותר שמנוהל באוניברסיטת קיימברידג' תחת הכותרת "מפתח מותן של מדינות" (*Mortality of States Index*, או מורו"ס, על שם אל האבדון היווני), מרחיב משמעותית את נקודת המבט של ריצ'רדסון ועוקב אחר מותן של מדינות למן השושלת הראשונה של מצרים, בשנת 3100 לפני הספירה, ועד שנת 2021.

מדענית המדינה טנישה פֶּזָאל ציינה בספרה *State Death* (2007) ש"ירידתן" של מדינות מעל במת העולם היא תופעה שכיחה מכפי שהיינו מתארים לעצמנו. מתוך 207 מדינות שהתקיימו בשנת 1816, 66 מתו עד שנת 2000 - מרביתן מוות אלים - עקב כיבוש חיצוני, מהפכה, מלחמת אזרחים או הפיכה (מערך הנתונים של פרויקט הקורלטים של המלחמה לא כלל אומות ילידיות; אילו כלל אותן, כותבת פזאל, היה מציג תכיפות גבוהה הרבה יותר של מות מדינות בצפון אמריקה ובאוסטרליה). היא מצאה שאחרי 1945, כאשר הקהילה הבינלאומית גיבשה נורמה שפוסלת מלחמות כיבוש, תכיפות מותן של מדינות "ירדה דרמטית"; הישרדותן ואריכות ימיהן של מדינות נקשרו בעוצמתו של המשפט הבינלאומי.

מבחינת פזאל, הפלישה האמריקאית לעיראק ב־2003 אותתה כי הנורמה הזאת עומדת בסכנה. "אף שמוות אלים של מדינות נעשה מאורע נדיר מאוד בשנים האחרונות, ייתכן שהוא ייעשה שכיח יותר ויותר בעתיד", הזהירה. ההתנגדות הקונצנזואלית לכיבושים נחלשה משמעותית: היא לא מנעה מרוסיה לפלוש לאוקראינה ב־2014 או ב־2022, היא לא מנעה מנשיא ארצות הברית דונלד טראמפ לאיים

בהשתלטות על קנדה, גרינלנד ותעלת פנמה או להפציץ באיראן בלא אישור הקונגרס,^[1] והיא לא מנעה מישראל לספח שטחים נוספים בגדה המערבית או להציע לעשות זאת גם ברצועת עזה. דעיכתה של נורמת ההתנגדות לכיבושים מסמנת את הידרדרות מעמדו של המשפט הבינלאומי ככלי להשכנת שלום. נראה שנכנסנו לעידן חדש וסוער של התנגשויות קטלניות שריצ'רדסון קיווה לסייע במניעתן – משברים מן הסוג שבו מדינות, בדרך כלל, גוועות.

הניסיון האוסטרו-הונגרי

"אם תמות מדינה", שואלת ההיסטוריונית של המשפט ושל הרעיונות נטשה ויטלי, "האם תדעו זאת?"

שהרי רגע "מותה" של מדינה עשוי לעיתים להיעלם אפילו מעיני מנהיגיה ונציגיה הרשמיים. בספרה הראשון של ויטלי, *The Life and Death of States*, היא מתארת כיצד באוקטובר 1918, ברגעיה האחרונים של האימפריה האוסטרו-הונגרית, שר המלחמה שלה רודולף שטגר-שטיינר כשל לגמרי בהבנת המצב שהתפתח לנגד עיניו. הנשיא האמריקאי וודרו וילסון שלח מברק הרה גורל שבו הגיב להצעת הקיסרות להציל את עצמה באמצעות הכרה בזכות ההגדרה העצמית של עמיה השונים. וילסון, בנאום ארבע-עשרה הנקודות שנשא מוקדם יותר באותה שנה, דרש ש"עמי אוסטריה-הונגריה" "יזכו להזדמנות החופשייה ביותר להתפתחות עצמאית", והצעתה הנואשת של הקיסרות כנראה לא סיפקה אותו. הנס קלזן, יועצו המשפטי של השר באותה עת, הבין מייד שהקיסרות לא תשרוד. אבל הבוס שלו התקשה לעכל זאת. "איש הציבור הזקן לא האמין שאימפריה בת מאות רבות של שנים יכולה פשוט להיעלם מעל במת ההיסטוריה", נזכר קלזן. ואף על פי כן, התפלצת הממוקפת של אוסטריה-הונגריה עמדה להימחק ממפת העולם, ואומות חדשות עתידות היו לתפוס את מקומה. "לא היה עוד קיסר עוטה גלימה ולראשו כתר – אותם כלים לבישים של לגיטימציה קדומה שנצברה לאורך מאות שנים ונקשרה, אי שם בין ערפילי הזמן, בהכשר האלוהי", כותבת ויטלי. "איך יכלו מדינות פשוט **להיגמר** – ולהתחיל?"

קלזן ביקש להבין מה הייתה האימפריה ולהגדיר את המדינות שתפסו את מקומה. במזכר שכתב לנציגי ועידת השלום בפריז ב-1919 הוא התווה את "האישיות המשפטית הבינלאומית של אוסטריה הגרמנית", וטען שהרפובליקה של אוסטריה מעולם לא התקיימה לפני כן, ולכן אי-אפשר יהיה להטיל עליה את המחויבויות של האימפריה הישנה (היה גם צורך לקבוע כיצד יש לקרוא למדינה; בין השמות שהוצעו היו הרפובליקה האלפינית, אלפֶּנְלַנד המזרחית ואלפֶּנְלַנד הגרמנית). ברוח זו, נציגי אוסטריה בוועידה אמרו לנציגי שאר המדינות – "בלי להניד עפעף", כותבת ויטלי – שהרפובליקה של אוסטריה "**איננה** מדינה ישנה אלא למעשה מדינה **חדשה**"; מבחינתם, שום גרסה קודמת של "אוסטריה" לא התקיימה מעולם, "ולבטח לא פתחה במלחמה".

עמיתיהם הצ'כים וההונגרים, לעומת זאת, התיימרו לייצג מדינות ישנות מאוד ולא חדשות כלל. הם סימנו את שורשיהם ההיסטוריים בממלכות בוהמיה והונגריה, אשר נספגו לאימפריה של בית הבסבורג בשנת 1526, אחרי שהמלך הצעיר שהשתיים חלקו ביניהן נפל מסוסו בקרב וטבע. במה שוויטלי מכנה

"להטוטי קסם משפטיים", הם טענו שכמעט ארבע מאות שנות שליטה אימפריאלית לא היו אלא חריגה זמנית; כאילו השתמרו הזהויות המשפטיות של המדינות הללו במים שבהם גווע המלך, ואז שכבו שם בסבלנות והמתינו עד שיצופו מחדש.

ויטלי, ילידת אוסטרליה המכהנת כפרופסורית באוניברסיטת פרינסטון, היא חובבת מטפורות ובעלת כישרון יצירתי שמפיח רוח חיים בהיסטוריות המשפטיות שהיא כותבת. מבחינתה, המאה העשרים היא "עידן גלובלי חדש של תמותה וילודה של מדינות". בזו אחר זו נפלו האימפריות, וכאשר מדינות ריבוניות צמחו במקומן, איש לא הבין בדיוק אילו זכויות היו להן ואילו חובות נשאו. סופן של האימפריה הרוסית, העות'מאנית והפרוסית, ולימים הצטמקותן של האימפריה הצרפתית והבריטית, הולידו "מדינות ישנות, מדינות חדשות, מדינות נכחדות, מדינות משוחזרות, מדינות קטועות אברים, מדינות המשכיות, ומדינות ששיחקו במשחקי תפקידים". רשימה חלקית בלבד: שלוש הרפובליקות הבלטיות העצמאיות, פינלנד, טורקיה, סוריה, עיראק, לבנון, לוב, ישראל, בורמה, ציילון, פקיסטן ואינדונזיה.

מוקד ההרס שממנו מתחילה ויטלי לחקור את הסדר הבינלאומי במאה העשרים ואחת הוא מרכז אירופה. שם, בין חורבותיו של הענק האימפריאלי שלדברי הסופר רוברט מוסיל "גווע מעצם אי-היכולת לבטאו", התחוויר לפוליטיקאים ולעורכי הדין ששום אימפריה לא תחיה לנצח, וכי אין בנמצא מילים משותפות או חוקים משותפים שיתארו את מה שקורה כאשר אימפריה מתה. ספרה של ויטלי מתחקה אחר לידת המדינה המודרנית והמשפט הבינלאומי של ימינו, ומוצא את שורשיהם בשנים הסוערות שאחרי מלחמת העולם הראשונה. בניגוד לחוקרים מדורות קודמים, ויטלי סבורה שהסיפור לא התחיל אחרי מלחמת העולם השנייה, בימי הדה-קולוניזציה ברחבי אסיה ואפריקה, אלא "עם התפרקות השלטון של בית הבסבורג".

לטענתה, מותה של אוסטריה-הונגריה סימן גם את קץ הרעיון שמדינות הן נצחיות וקיומן נגזר משמיים: "גופו של המלך נחשף כבן תמותה". חוקרי המשפט בני ראשית המאה העשרים, שחיפשו אחר מקור סמכות חדש, "העבירו את כתרו אל המשפט הבינלאומי". משפטנים נטלו לעצמם את הכוח להגדיר את גבולותיו החדשים של העולם ולקבוע מי חייב מה ולמי. לקחים רבים ורציניים נלמדו במלחמת העולם הזאת; אחד מהם, מיטיבה ויטלי לסכם, היה ש"מדינות באות והולכות, ואילו החוק לעולם עומד".

מדינות מתאבדות, מדינות זומבי

הרעיון שמדינות עשויות למות כפי שמתים תושביהן – לעיתים קרובות, ובאופן בלתי הפיך ובלתי נמנע – ציין מפנה חשוב במחשבה הפוליטית והמשפטית. אם המדינה איננה גוף נצחי, כי אז היא פגיעה וחשופה למתקפות ולמחלות, לקריסות בלתי מוסברות ולא צפויות (ואפשרות מותה עשויה להצדיק שימוש באמצעים קיצוניים כדי להגן עליה בכל מחיר; "במקרה של משבר לאומי אמיתי, יש בוודאי בסיס חזק לטענה שה'אישיות' שחייה זקוקים להצלה הדחופה ביותר היא זו של המדינה", ציין ההיסטוריון קוונטין סקינר בהרצאה שנשא בפני האקדמיה הבריטית). כפי שאדם מת כאשר מוחו אינו יכול עוד לתפקד, כך מדינה מתה כאשר מוסדות הממשל שלה מאבדים שליטה בשטחה הפיזי.

מדינות מסוימות, כמו הרפובליקה הדמוקרטית של קמפוצ'יה שייסד הקמר רוז' או ממלכת איראן, מתות בעימותים אלימים. ירידתן של אחרות מהבמה כרוכה בשפיכות דמים מעטה יחסית, כמו למשל במקרה של ברית המועצות. היו ששלחו יד בנפשו וביצעו את מה שמדען המדינה דגלאס ג'מקה מכנה "התאבדות מכורח", במטרה למנוע אבדות עקב השתלטות אלימה. כך היה במקרה של צ'כוסלובקיה כאשר התקרבו אליה כוחות גרמניה ב־1938, וכך היה גם במקרה של נאגאלנד, מדינה פורשת קצרת ימים שהסכימה להיעשות רשמית חלק מהודו בשנת 1975.

בספרו *How States Die* טוען למקה, המלמד באוניברסיטת פן סטייט, שמדינות יכולות למות באחת משמונה דרכים, במגוון צורות של כיבוש, התפרקות, התאחדות או היטמעות. חוקרים ובהם ריצ'רדסון ופזאל נטו להתמקד במותן של מדינות ריבוניות; למקה מעודד את מדעני המדינה לכלול במחקר גם עמים ואומות שאינם מופיעים בספרי השנה של האומות המאוחדות.

ספרו משכנע במיוחד כאשר הוא חורג מן הניתוח הסטטיסטי ומן הז'רגון האקדמי ומספר את סיפוריהן של המדינות הנעלמות הללו. אנחנו קוראים שם על ממלכת סיקים^[2], ששלטה בחלק ממזרח ההימלאיה משנת 1642, ומתה כאשר שומרי הארמון שלה לא יכלו להדוף את צבא הודו ב־1975. אחרי משאל עם שסיקורו נאסר על עיתונאים זרים, ואשר נערך תחת פיקוח צבאי הדוק, הפכה סיקים למדינה העשרים ושתיים של הודו. למקה מתעכב על גורלה של קטנגה, שהכריזה על עצמאות מקוננו עם מותה של המושבה הבלגית שם ב־1960. קטנגה הייתה מדינה דיקטטורית עתירת מינרלים שנתמכה בידי בלגיה, עד שכוחות האו"ם פלשו לשטחה ב־1961, וכעבור שנתיים נטמעה בעל כורחה ברפובליקה של קונגו שנוסדה זה מקרוב. על פי ההערכות, 110,000 בני אדם נהרגו במהלך הסכסוך הזה, ורבבות נמלטו מהאזור. סופה של קטנגה השיק תקופה של חוסר יציבות באזור, שנודעו לה השלכות חמורות עבור קונגו ושכנותיה.

לדברי למקה, במאה העשרים לא היה מנוח מן "התופעה הגלובלית ההמונית" של מות המדינות, שאותה מתארת ויטלי. מחוץ לעולם המפותח, הוא טוען, החלת הנורמה שפסלה כיבושים אחרי מלחמת העולם השנייה לא השפיעה כמעט (אם בכלל) על אריכות ימיהן של מדינות ריבוניות, והן המשיכו למות פחות או יותר באותו קצב כבעבר, בעיקר עקב התקפות של גורמים לא מדינתיים (הוא מציין שהנורמה הפוסלת כיבושים לא הגנה כלל וכלל מפני השתלטות **מבפנים**). כך למשל, הרפובליקה הדמוקרטית העממית של אתיופיה מתה בשנת 1991 כאשר כוחות של בני תיגראי השתלטו על אדיס אבבה. סומליה מתה באותה שנה עצמה, כאשר ארגוני מורדים הפילו את הרודנות ששלטה בה. למקה טוען כי מחוץ למערב, רבות מן המדינות המתפתחות לא נהנו מעולם באופן משמעותי מפסילת הכיבושים, ועל כן הפרת הנורמה הזאת ברחבי העולם אינה מייצגת אלא המשך של הסטטוס קוו.

אף שממשלת סומליה איבדה שליטה על עמה ועל שטחה ב־1991, ארצות הברית מעולם לא ניתקה את קשריה הדיפלומטיים עם המדינה, ומותה לא נרשם בפרויקט "הקורלטים של המלחמה". היא נעשתה מה שלמקה מכנה "מדינת זומבי" – אומה שמתה בכל מובן, אך אף על פי כן היא ממשיכה להתקיים על פי המשפט הבינלאומי. בדומה לבוהמיה ולהונגריה לפנייה, סומליה הפכה, למעשה, לאחת מאותן מדינות שוויטלי מתארת כ"מדינות רדומות, או שאריות, כאלה שבשלות תמיד להתעורר לחיים חדשים". גם אם סומליה איבדה שליטה בשטחה הפיזי, הרי כפי שטענו הצ'כים וההונגרים ב־1919, היא מעולם לא

ויתרה על זכותה באדמה. המקרה של סומליה, שנוסדה מחדש בשנת 2012 אך עדיין אינה שולטת במרבית שטחה, ממחיש מדוע מותן של מדינות אינו דומה במהותו למוות שממתיך לכולנו: תמיד יש סיכוי קלוש שמדינה מתה תקום יום אחד לתחייה.

לסובב את השעון לאחור

כאשר מדינות "יוצאות" מן המערכת הבינלאומית, או חדלות להופיע בספר השנה של האו"ם, או נמחקות מרישומי "הקורלטים של המלחמה", הן עשויות להמשיך להתקיים בצורות שונות, במשפט וגם בחיים עצמם. ממשלות גולות עשויות להוסיף ולייצג את עמיהן ממרחק גיאוגרפי, ולעיתים קרובות הן זוכות בתוך כך לסוג כלשהו של הכרה דיפלומטית. במלחמת העולם הראשונה, מנהיגים צ'כים שברחו ממדינתם ניהלו בפריז ובלונדון קמפיין להכרה דיפלומטית, וב־1918 הכריזה צ'כוסלובקיה רשמית על עצמאות מאוסטריה־הונגריה, בטענה שלאורך מאות שנות שלטון אימפריאלי היא לא ויתרה מעולם על זכויות הריבונות שלה. לפי גישתם של הצ'כים, המדינה הצטרפה מרצונה לאימפריית הבסבורג ב־1526, אך שימרה את זכותה לחזור בה מהסכמתה.

אחרי מלחמת העולם השנייה, הוגים משפטיים מן הדרום הגלובלי גייסו את אותו היגיון כדי לטעון בזכות יציאה לעצמאות משלטון המעצמות הקולוניאליות. עשרים ותשע אומות מאסיה, אפריקה והמזרח התיכון התכנסו ב־1955 בבאנדונג שבאינדונזיה כדי לתמוך באומות שהתקיימו תחת שלטון קולוניאלי ולעמוד על זכותן להגדרה עצמית ולמעמד שווה במשפט הבינלאומי. האומות הללו טענו כי הן מתעוררות מתנומה ארוכה תחת שלטון קולוניאלי. ב־1966 טען א"ז פִּיזו, מנהיג במאבקה של נאגאלנד לעצמאות, כי במהלך השנים הארוכות שבהן עמדה הודו תחת כיבוש בריטי, העם הנאגאיאני מעולם לא ויתר על זכויותיו ההיסטוריות, ולכן מדינתו לא עמדה בחזקתה המשפטית של הודו. "חלקנו את ביתנו עם הבריטים, וכאשר הם התפנו ממנו שב הבית ונעשה כולו שלנו", כתב מגלותו בלונדון.

ב־1958 הקימה החזית לשחרור לאומי של אלג'יריה ממשלה זמנית בגלות, וחתרה להשגת הכרה דיפלומטית. נציגיה רצו שאלג'יריה וממשלתה יוכרו לא רק כמדינה חדשה אלא כ"מוסדות קדומים שהוקמו לתחייה", כפי שנוסח באותה שנה בהודעה מטעם הממשלה הזמנית. תקופת השלטון הצרפתי, כתב ב־1961 הדיפלומט והשר האלג'יראי מוחמד בג'אווי, מעולם לא מחתה את "זכויות הריבונות של העם האלג'יראי". בחוות דעת שניתנה ב־1960 בבית הדין הבינלאומי לצדק כתב השופט הארגנטינאי לוסיו מורנו קינטנה כי קץ השלטון הבריטי בהודו אין פירושו שהמדינה ההודית קמה אז לראשונה, אלא שהיא "חידשה עצמאות (ריבונות) שאבדה לה זה מכבר".

ב־1968 התכנסה הוועדה השישית של האו"ם, הלוא היא הזרוע המשפטית של העצרת הכללית, לדיון בירושתן של המדינות הפוסטקולוניאליות. לראשונה נהנו המדינות העצמאיות "החדשות" מרוב בעצרת הכללית. נציג טנזניה אמר לעמיתיו, כפי שנרשם בפרוטוקול הרשמי, ש"בטרם עזבו, המעצמות הקולוניאליות כפו על המדינה אמנות שלא עלו בקנה אחד עם האינטרסים הלאומיים ושאי־אפשר לראותן כהסכמים שנחתמו בין שני צדדים שווים", ועל כן ביקש מן הוועדה לשקול פתרונות אפשריים ל"נתיב הסכסוכים והמחלוקות" שהמעצמות הללו הותירו אחריהן. העובדה שהדיונים הללו התנהלו

במסדרונות האו"ם, אשר הוקם רק שני עשורים לפני כן, מעידה כי המשפט הבינלאומי נחשב כבר אז לפוסק העליון לעניין זכויותיהן הריבוניות של מדינות. כפי שדיפלומטים נדרשו לטפס אל מה שוויטלי כינתה "פסגת ההר של המשפט הבינלאומי" כדי להבין כראוי שאלות על לידתן ומותן של מדינות, כך פנו גם מנהיגים פוסטקולוניאליים אל המשפט כדי לפענח אילו "זכויות וחובות" עברו "מן המדינה שנפלה אל המדינה החדשה".

חלק מקסמו של המשפט הבינלאומי טמון במחויבות שלו לַבְּדִיָּה הגורסת שביכולתו לסובב את מחוגי השעון לאחור ולהשיב למדינות את המעמד שהיו נהנות ממנו אלמלא הוכפפו לשלטון קולוניאלי. אבל במשפט, כמו בחיים, אין דרך לבטל באמת את הנזק שנגרם; אין להטוטי קסם משפטיים שבכוחם למחוק מאות שנות שעבוד. הריבונות אינה מנתקת את המדינות הללו באחת מן הקולוניזטורים; ובמקרים מסוימים, הכלכלות והממשלות של שני הצדדים רק מסתבכות זו בזו עוד יותר.

כיום, הטיעונים המשפטיים שהציגו לראשונה הנציגים הצ'כים וההונגרים בוורסאי מאומצים בידי עמים ילידיים בכל רחבי העולם, והם טוענים כי אינם צריכים להוכיח את זכותם לריבונות משום שמעולם לא איבדו אותה. ב־2017 טענו האבוריגינים של אוסטרליה ועמי האיים של מְצָר טורס, במסגרת דרישתם לרפורמה חוקתית ולהכרה, ש"הריבונות הקדמונית" שלהם מעולם לא "נמסרה או בוטלה, והיא מתקיימת צד בצד עם ריבונות הכתר". חוק הזכויות הקנייניות של הילידים (Native Title Act) מ־1993 העניק לעמים הילידיים באוסטרליה את הזכות לתבוע את המדינה לפצותם בגין "כל הפסד, פיחות [או] פגיעה" בזכויותיהם באדמה ובמים. בשנת 2022, במדינת ניו סאות' ויילס לבדה היו תלויות ועומדות 38,200 תביעות לפי החוק הזה. בדרום אפריקה, מנהיגים ילידים עמדו על זכויותיהם באדמה כדי למחות על הקמת המטה האזורי של חברת אמזון על קרקע שנחשבת קדושה. בקנדה, תביעות נמשכות בקרקע עשויות להביא לכך שהממשלה תהיה חייבת כ־76 מיליארד דולר קנדיים לעמים הילידיים.

כדי להבין כיצד מדינות נולדות מחדש, חיוני להבין כיצד הן מתות. למקה תרם למחקר הסטטיסטי של הריבונות, שאותו השיק ריצ'רדסון, אבל ויטלי השיגה דבר חשוב הרבה יותר. היא מתחקה אחר ההיסטוריה המשפטית של הריבונות וההגדרה העצמית ומזהה נקודת מוצא חדשה במרכז אירופה, באפריקה של האימפריה של בית הבסבורג – "הרוח במכונה" של המשפט הבינלאומי. ספרה מציג דין וחשבון מרשים על האתגרים שעיימם התמודדו הוגים משפטיים בדורו של הנס קלזן כשביקשו לתאר את רעידות האדמה הפוליטיות שאירעו בתקופתם. בהתייחסה למאבקם, היא מכנה את ספרה "היסטוריה אינטלקטואלית של היעדר המילים", ומוצאת את המילים המתאימות שחסרו להם.

הערות שוליים

^[1] הטקסט התפרסם לפני פלישתה של ארצות הברית לוונצואלה.

^[2] אין קשר ישיר בין ממלכת סיקים (Sikkim) ובין הדת הסיקית (הערת המערכת).

לינדה קינסטלר היא עמיתה זוטרה בחברת העמיתים של הרווארד, ומחברת הספר *Come to This*
Court and Cry: How the Holocaust Ends (2025). מאמר זה פורסם במקור ב־The New York
Review of Books תחת הכותרת "Falling Off the Map".
Copyright © 2025 Linda Kinstler

תרגום: יניב פרקש
